

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-33>

УДК 330,3

ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС У СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПЕРЕДУМОВИ, ФАКТОРИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

MILITARY-INDUSTRIAL COMPLEX IN THE MODERN WORLD ECONOMY: PRECONDITIONS, FACTORS, DEVELOPMENT TRENDS

Кім Тетяна Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-2564>

Українець Юлія Максимівна

студентка,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4169-0218>

Tetiana Kim, Ukrainets Yuliia

V.N. Karazin Kharkiv National University

Дослідження розвитку військово-промислового комплексу в сучасній світовій економіці є гостро актуальним з огляду на те, що це водночас галузь державного значення як основа обороноздатності, одна з провідних пропульсивних експортоорієнтованих або імпортозалежних галузей, і дуже прибутковий бізнес. Останнє залежить від міжнародних конфліктів, зокрема, бойових дій. Тому розвиток ВПК має дотримуватися певних меж, за рамками яких існує ризик підвищення загрози миру як в окремих регіонах, так і у всій світовій спільноті. В статті висвітлюються передумови створення і розвитку ВПК, серед яких основні та розвинені фактори виробництва. На основі порівняльного аналізу рейтингів країн за основними економічними показниками, індексами глобальної конкурентоспроможності та індексом воєнної сили автори показують, що найбільші ВПК належать представникам усіх трьох типів країн. Показано, що темпи зростання ВПК стали вищими за темпи зростання ВВП у світі, США, РФ. Доведено, що військова потужність обумовлена не лише рівнем економічного розвитку, а й пріоритетами державної політики у вигляді витрат, а також участю в міжнародній торгівлі озброєнням та застосуванням у виробництві зброї нових технологій четвертої промислової революції. Інформаційні технології слугують маркетинговим засобом просування зброї на світовий ринок. Автори зауважують на тому, сучасне надмірне зростання ВПК підвищує ризики мілітаризації та загрози масштабних військових дій, що можуть охопити сьогодні увесь світ. Усе це потребує підсилення відповідальності в безпекових питаннях на основі контролю та обмежень міжнародними інституціями, зокрема Генеральною Асамблеєю ООН, яка в повній мірі несе відповідальність за мир і безпеку у світі.

Ключові слова: військово-промисловий комплекс, сучасна світова економіка, ВПК США, ВПК РФ, ризик надмірної мілітаризації, світова безпекова ситуація, міжнародна відповідальність за мир і безпеку.

The study of the development of the military-industrial complex in the modern world economy is acutely relevant given the escalation of international conflicts between major leading countries, international groups, individual countries due to the conflict of their economic interests, ideological beliefs, political orientations. The military-industrial complex is a guarantee of the country's defense capabilities, so it needs in-depth state support. At the same time, it is an important branch of the economic complex, which in developed countries is based on liberal-market principles, with the predominant participation of private capital, and it is a very profitable business. Therefore, the development of the military-industrial complex must adhere to certain limits, beyond which there is a risk of increasing the threat to peace both in individual regions and in the world community. The article highlights the preconditions of the creation and development of the military-industrial complex, among which the main factors of production – the area, population and population density, natural resource potential; and developed factors of production – production potential, infrastructure, scientific, technical potential, innovation and investment-oriented potential. Based on a comparative analysis of country rankings by key economic indicators, competitiveness indexes (WEF and IMD) and military

strength index, the authors show that the largest military-industrial complex belongs to the representatives of all three types of countries. It is shown that the growth rate of the military-industrial complex has become higher than the growth rate of GDP in the world, the United States and Russia. It is proved that military power is determined not only by the level of economic development, but also by the priorities of state policy, which is demonstrated by the volume and share of expenditures on military-industrial complex development in GDP, imports and arms exports. It is argued that important factors in increasing the global military-industrial complex are: very lucrative international arms trade and the use of new technologies in arms production, based on the achievements of the fourth industrial revolution in the world. The authors emphasize that due to the contradictions between leading nations and the business interests of the large arms – producing companies and the risks of extreme militarization and the threat of large-scale military action, which could affect the world today, in which almost all countries have reached different but high levels of economic globalization, are rising. The tools that indirectly contribute to the growth of military-industrial complex costs, the production and trade of increasingly advanced means of destruction are information technologies, which serve as a means of marketing, and information networks serve as platforms for advertising and arms sales. All of the mentioned creates a dangerous situation in the modern world economy and requires increased responsibility for security issues based on control and restrictions by international institutions, including the UN General Assembly, which is fully responsible for world peace and security.

Keywords: military-industrial complex (MIC), modern global economy, the U.S. military-industrial complex (MIC), Russian military-industrial complex (MIC), risk of extreme militarization, state of global safety, global responsibility for international peace and security.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Тема нашого дослідження є частиною глобальної проблеми людства № 1 – проблеми миру і демілітаризації, яка залишається гостро актуальною, особливо, зважаючи на військове вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р. Вирішення вказаної глобальної проблеми в наш час, коли міжнародна напруга досягла чергового максимуму, є критично важливим не лише для окремих країн і суспільств, а й для виживання людства в цілому. Адже глобальне протистояння між світовими лідерами ґрунтується на загостренні протиріч в усіх сферах життя – економічній – через конкуренцію за (обмежені) ресурси і ринки (надприбутки), соціальній – через безпрецедентне розшарування населення за критеріями власності (залученості або відторгнення), доходу, якості життя і доступу до найважливіших благ (зокрема, освіти) тощо, духовно-релігійній – через проникнення в цю сферу бізнесових і політичних інтересів і засобів впливу, мовно-культурній – через суверенізацію як протидію впливу глобалізації та недружньої лідерської держави тощо. Ці протиріччя проявляються на глобальному, регіональному, міждержавному та внутрішньодержавному рівнях і економічних просторах, ними охоплені сьогодні суспільства, громади, родини та навіть особистості. Одним з найгостріших є сьогодні конфлікт поколінь, що перешкоджає дружньому еволюційному людському розвитку, додаючи тривоги, невпевненості й агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічне підґрунтя для визнання ВПК як стимулятора попиту та навіть зростання рівня життя міститься в твердженнях Дж. М. Кейнса.

Сучасні послідовники цієї наукової позиції (Grobar L.M., Porter R.C., Berghahr V.R., Jackson S.T.) вважають витрати на воєнний комплекс найважливішою формою державного регулювання економіки, стабілізації економічної кон'юнктури, забезпечення високої зайнятості тощо. Ряд публікацій (Ларіонов І.К., Овчинников В.В. та ін.) присвячені ствердженню ВПК в якості провідної галузі для національної економіки, навколо якої концентруються науково-технічні дослідження, розробки та наукоємне виробництво на базі новітніх технологій, продукція якого може бути використана безпосередньо у оборонних цілях та у цивільному секторі. Протилежну наукову позицію являє собою марксистська, згідно з якою військові видатки вважаються марнотратством. Європейські послідовники марксизму (Huffschmid J., Balibar E., Kalypso N., Brown W. та ін.), зокрема Йорг Хуффшмід, висловлюють критику думки про антикризовий вплив військових витрат в капіталістичній системі, стверджуючи, що ці витрати виступають додатковим кризогенним фактором капіталістичного відтворення. Ряд праць українських авторів містять результати досліджень процесів мілітаризації/демлітаризації (Бучин М.А., Гасяк М.С.), витрат на розвиток ВПК (Сохацький О.), розвиток ВПК блоку НАТО, окремих країн, визначаючи рейтинг військового потенціалу (Кравченко В., Орлик В., Замікула М., Ярмоленко В., Давимук О.). Аргументи авторів зазвичай базуються на зовнішньо-політичних протиріччях лідерів сучасної світової спільноти, що пов'язано з економічними інтересами держав та могутніх багатонаціональних компаній.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Залишається поза увагою дослідження всебічних передумов та

економічних факторів мілітаризації сучасного світового господарства як відповіді на заострення міжнародних конфліктів. Наше дослідження присвячено вивченню стану розвитку військово-промислового комплексу в сучасному світовому господарстві та в окремих країнах світу, що належать до міжнародних угруповань з різнонаправленими економічними інтересами та ідеологіями.

Формулювання цілей статті. На основі порівняльного аналізу економічних характеристик країн з найбільшим розвитком військово-промислового комплексу узагальнити передумови, фактори та тенденції розвитку ВПК в сучасному світовому господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш поширеними є два протилежні позиції щодо розвитку ВПК та збільшення відповідних інвестицій:

1) зростання витрат на ВПК відволікають ресурси від вирішення важливих соціально-економічних задач та опосередковано сприяють розвитку міжнародних конфліктів через високий рівень прибутковості продажу зброї на світових ринках; 2) зростання інвестицій у ВПК стимулюють розвиток наукоємного виробництва, створюють додаткові робочі місця та розширюють можливості експорту, що позитивно впливає на економіку та відображається в зміні макроекономічних показників, таких як ВВП, зайнятість, реальні доходи населення, структура промислового виробництва тощо.

Початково кожна країна світу самостійно вирішує, яку безпекову систему створити і як підтримувати власну обороноздатність. Виходячи звідси з площі території і протяжності кордонів, з міжнародних відносин із сусідніми державами, чисельності і складу населення, соціально-економічного устрою та інституційної системи, передусім виходячи із положень Конституції. Важливою передумовою для створення потужного ВПК з метою забезпечення обороноздатності країни є рівень розвитку виробничої структури, що базується на досягненнях у сфері новітніх технологій, тобто бажано мати розвинену сферу НДДКР, висококваліфіковані наукові та технологічні кадри. Оскільки це дуже затратні сфери, отже необхідні асигнування їх розвитку, що зазвичай найкраще забезпечується сучасним високопродуктивним конкурентоспроможним національним господарством.

Подальший розвиток ВПК за умови високого попиту на світових ринках в разі досягнення високої продуктивності і якості продукції може забезпечити країні вагомий статтю експорту. Це в свою чергу переводить ВПК у ранг особливої

галузі національного господарства, яка фінансується перш за все з державного бюджету. Таким чином, створюється дуже привабливий високо прибутковий вид бізнесу. Підтвердженням цього є те, що останнім часом у світі спостерігається зростання витрат на розвиток ВПК, а на різних інформаційних платформах, наприклад, YouTube – активне просування різних видів і систем озброєнь подібно до просування звичайного товару. Сучасний розвиток ВПК в національних межах визначається здебільшого зовнішньополітичною кон'юктурою, в основі якої залишаються різно направлені економічні інтереси країн, їх економічних та безпекових угруповань.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру [9], за останнє десятиліття відбувалося скорочення витрат на розвиток світового ВПК у період з 2014 р. по 2016 р., після якого спостерігається зростання цих витрат (рис. 1).

Відповідно до даних, відображених на рис. 2, більш ніж третя частина світових витрат на ВПК припадає на США (38%); на Китай – майже восьма (14%); на Індію – 3,6%; на Росію – 3,1%; частки Франції, Німеччини, Саудівської Аравії, Японії та Південної Кореї знаходяться в межах 2-3 %; Італії, Австралії, Канади, Ірану та Ізраїлю – 1-2%; Іспанії, Бразилії, Туреччини, Нідерландів та Польщі становлять менше 1%. На усі інші країни припадає 14,6% усіх витрат. Частка одинадцяти найбільших інвесторів ВПК з числа високорозвинених країн складає 56,3 %, частка усіх інших 182 країн-членів ООН – відповідно 43,7%.

Згідно з даними, відображеними на рис. 3 рейтинг лідерів за витратами на ВПК у % до ВВП інший: Саудівська Аравія (6,6%), Ізраїль (5,2%), Росія (4,1%), США (3,5%) та Південна Корея (2,8%) при середньосвітовій частці витрат у 2,2 %. За цим показником більше всього уваги розвитку ВПК приділяють: серед країн, що розвиваються, зокрема нафто-експортерів – Саудівська Аравія і Іран, серед нових індустріальних країн – Південна Корея, серед розвинених – Ізраїль та США, серед країн із перехідною економікою – РФ.

Отже, основний обсяг витрат на розвиток ВПК приходить на економічно розвинуті країни, які мають потужний науково-технічний та технологічний потенціал його модернізації, роблять постійну закупівлю високоефективної новітньої зброї як на міжнародному ринку, так і у національних виробників. В розвинених країнах склалася потужна виробничо-комерційна галузь, продукцією і товаром якої є озброєння,

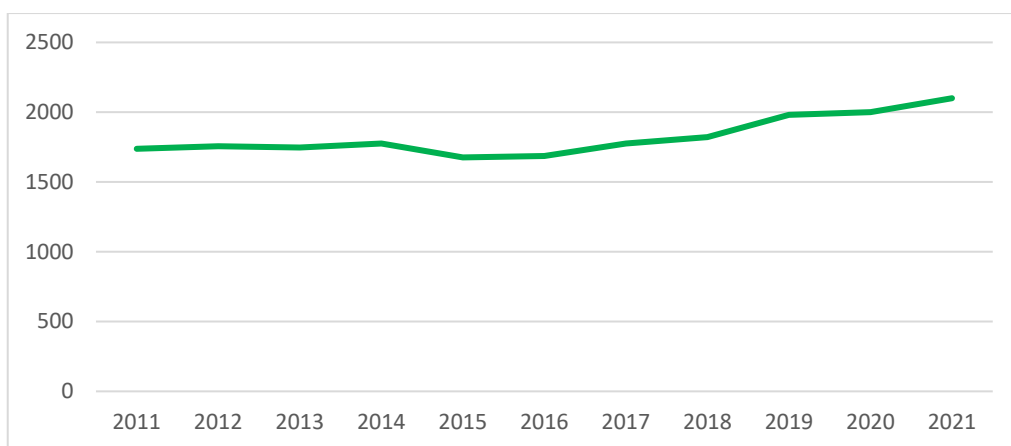

Рис. 1. Витрати на ВПК у світі за період 2011–2021 рр., млрд дол.

Джерело: складено авторами за даними [9]

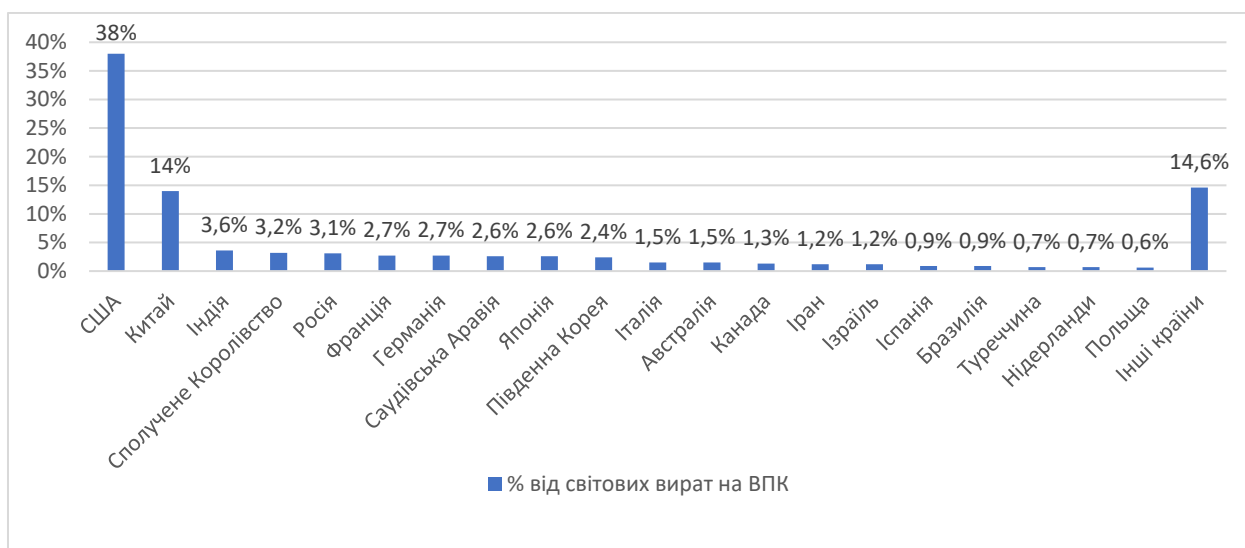

Рис. 2. Країни з найбільшими частками інвестицій у розвиток світового ВПК, %, у 2021 р.

Джерело: складено авторами за даними [9]

що постійно вдосконалюється і користується зростаючим попитом на світовому ринку. Друге місце за потужністю виробництва і обсягом експорту озброєнь посідає РФ.

Аналіз динаміки світового ВВП та динаміки світового ВПК за останнє десятиліття показує, що з 2011 р. до 2016 р. відбувся спад у розвитку світового ВПК і до 2017 – спад розвитку ВПК США. А починаючи з 2018 р., темпи зростання світового ВПК стали вищими за темпи світового економічного розвитку.

Щодо РФ, з 2011 р. по 2015 р. спостерігаємо скорочення темпів економічного зростання та різкі коливання і загальне скорочення темпів зростання ВПК до 2017 р., коли відбувся різкий його спад. Поступове нарощення темпів зростання ВВП супроводжується різким підвищенням темпів росту ВПК, який утриму-

ється на позитивному рівні навіть під час економічного спаду у 2020 р. (рис. 5).

Таблиця 1 демонструє високі позиції п'яти країн світу з найбільшою військовою потужністю також за показниками площі території, чисельності населення, а також обсягів ВВП у поточних та міжнародних доларах США. Водночас є деякі особливості у співвідносинах цих рейтингів. Так серед лідерів військової сили лише у РФ спостерігається великий розрив між позицією (1) у рейтингу за площею території та позицією (9) за чисельністю населення, а також більш низька позиція (11) за обсягом ВВП за поточними цінами та дещо краща позиція за обсягом ВВП у міжнародних доларах. У всіх інших країн п'ятірки позиції у рейтингу за площею території нижчі, аніж у рейтингу за чисельністю населення, водночас потужні еко-

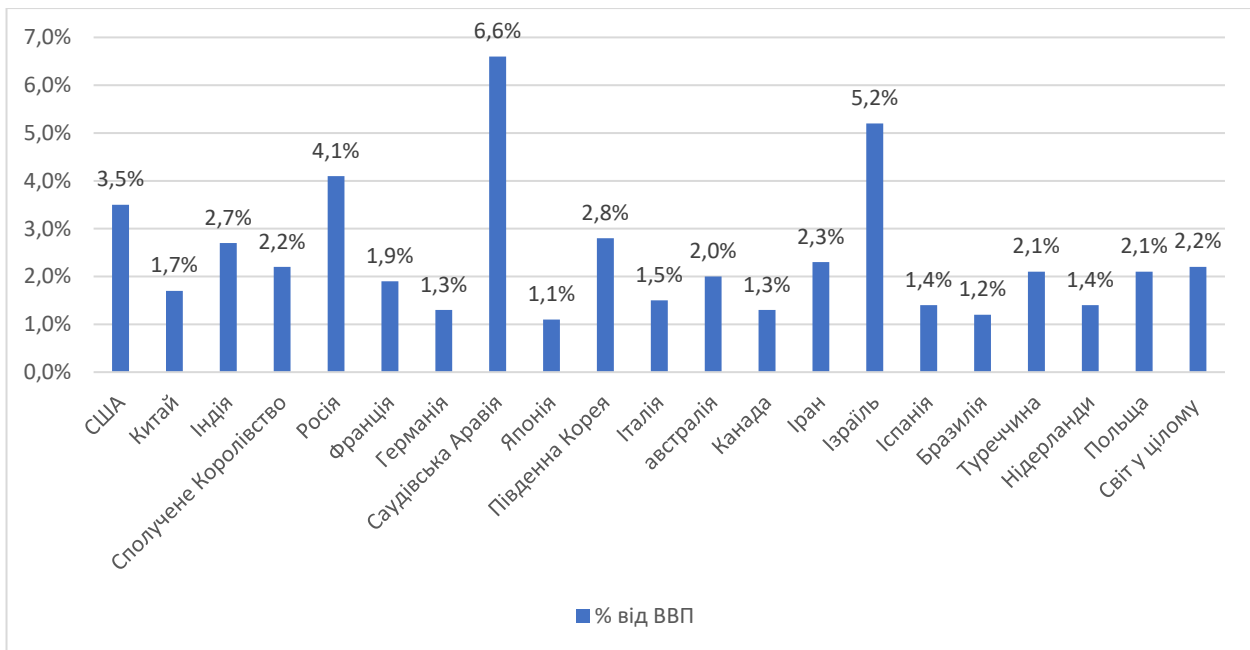

Рис. 3. Країни за часткою витрат на ВПК у ВВП, %, у 2021 р.
 Джерело: складено авторами за даними [9]

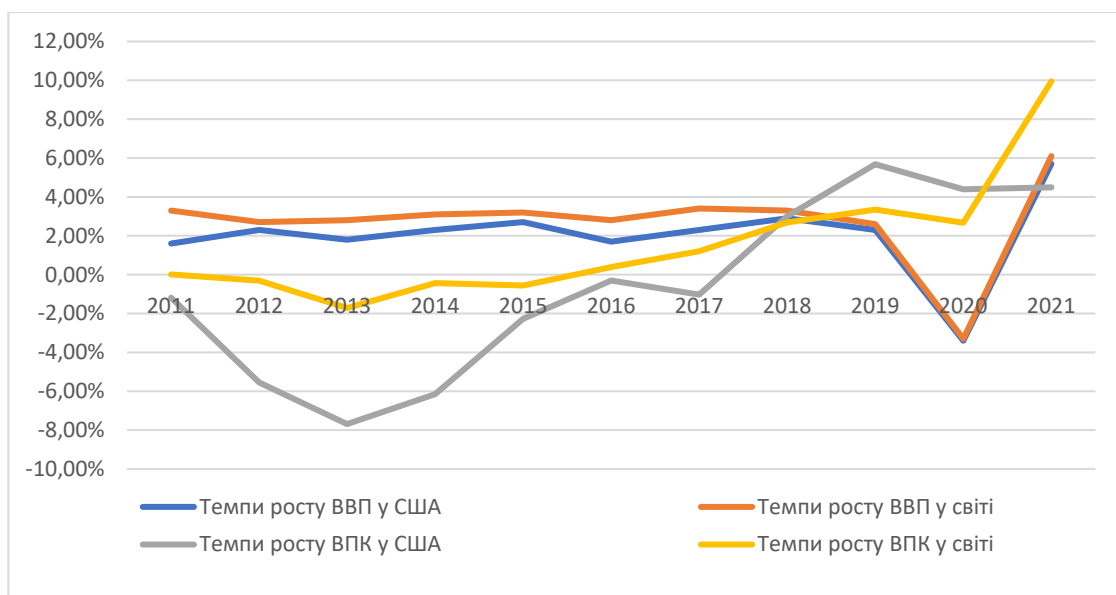

Рис. 4. Темпи зростання ВВП та ВПК у світі та у США, у %, за період 2011–2021 р.
 Джерело: складено авторами за даними [10; 11; 12; 13; 14]

номіки Китаю, США та Японії посідають більш високі позиції у рейтингах за обсягом ВВП як у поточних, так і в міжнародних доларах. Виключенням є Індія, яка посідає найвищу позицію у рейтингу за чисельністю населення, значно нижчу позицію (7) – за площею населення, за обсягом ВВП у поточних доларах (6) та 3 позицію за обсягом ВВП у міжнародних доларах.

Роль і місце ВПК в економіці можна оцінити через визначення обсягу і частки вироб-

ництва цього сектору в економіці країни, визначення обсягу і частки інвестицій (державних і приватних) у ВПК, а також динаміки усіх цих показників протягом досліджуваного часового періоду. Наявність взаємозв'язку між рівнем економічного розвитку, національною конкурентоспроможністю та військовою потужністю можливо оцінити на основі співставлення рейтингів країн світу за середньодушовим ВВП (в дол. за ПКС), Індексом

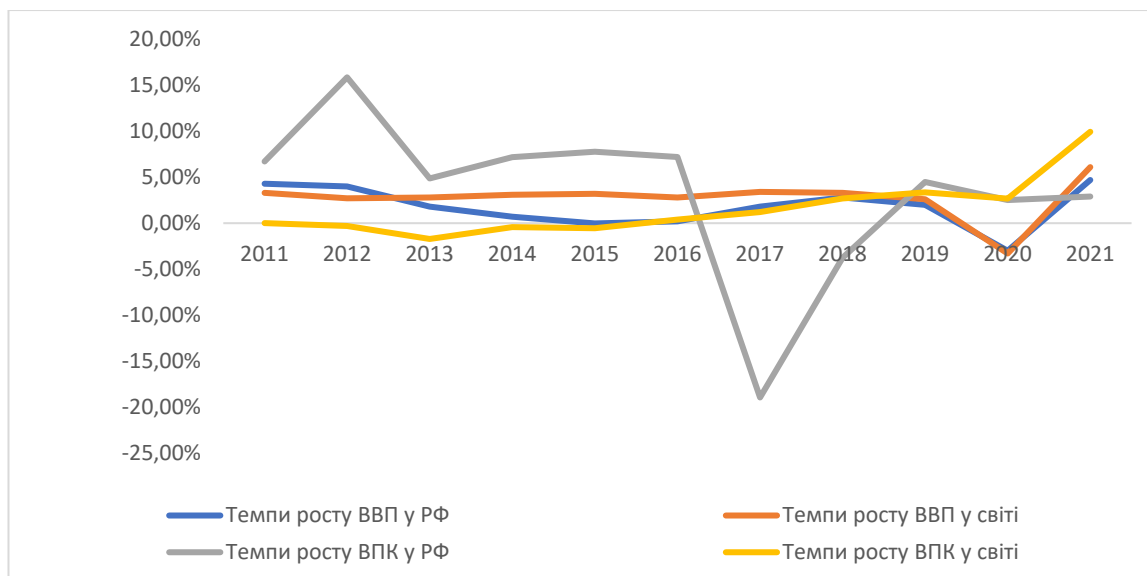

Рис. 5. Темпи зростання ВВП, ВПК у світі та РФ, у %, за період 2011–2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [10; 11; 12; 15; 16; 17]

глобальної конкурентоспроможності (IMD World Competitiveness (загальний та цифровий), GCI WEF) та Індексом військової сили (GFP – Global Firepower).

Світовий індекс конкурентоспроможності за методикою Інституту розвитку менеджменту (IMD) визначається на основі аналізу економічних показників, показників державної ефективності, ефективності бізнесу та розвитку інфраструктури, до рейтингу включені

64 країни [21]. Світовий індекс цифрової конкурентоспроможності IMD (IMD World Digital Competitiveness) визначається Центром світової конкурентоспроможності IMD на основі аналізу рівня розвитку передачі знань, готовності бізнесу до прийняття цифрових технологій та освітніх інвестицій. Рейтинг IMD WDC вимірює здатність і готовність країн впроваджувати та використовувати цифрові технології як ключовий фактор економічних

Таблиця 1

Рейтинги 15 країн світу за площею території, чисельністю населення, обсягом ВВП у поточних та міжнародних доларах США у 2021 р.

Позиція	площа території, млн кв. км.	чисельність населення, млн осіб	обсяг ВВП в поточних цінах, трлн дол. США	обсяг ВВП, трлн дол. США за ПКС
1	РФ 17,12	Індія, 1430	США, 22,9	Китай, 27,2
2	Канада, 9,98	Китай, 1422	Китай, 16,9	США, 22,9
3	Китай, 9,6	США, 336	Японія, 5,1	Індія, 10,2
4	США, 9,52	Індонезія, 280,5	Німеччина, 4,2	Японія, 5,6
5	Бразилія 8,51	Пакистан, 227,5	В. Британія, 3,1	Німеччина, 4,8
6	Австралія, 7,69	Бразилія, 217,5	Індія, 2,9	РФ, 4,5
7	Індія, 3,29	Нігерія, 216,8	Франція, 2,9	Індонезія, 3,6
8	Аргентина, 2,78	Бангладеш, 179,4	Італія, 2,1	Бразилія, 3,4
9	Казахстан, 2,72	РФ, 147,19	Канада, 2,0	В. Британія, 3,4
10	Алжир, 2,38	Мексика, 128,65	Півд. Корея, 1,8	Франція, 3,4
11	ДР Конго, 2,34	Японія, 126,35	РФ, 1,6	Туреччина, 2,9
12	С.Аравія, 2,15	Ефіопія, 118,88	Бразилія, 1,6	Італія, 2,7
13	Мексика, 1,987	Філіпіни, 111,6	Австралія, 1,6	Мексика, 2,7
14	Індонезія, 1,9	Єгипет, 107	Іспанія, 1,4	Півд. Корея, 2,5
15	Судан, 1,76	ДР Конго, 101,78	Мексика, 1,3	Канада, 2,0

Джерело: складено авторами за даними [18; 19; 20]

перетворень у бізнесі, уряді та суспільстві в цілому [22].

Глобальний індекс конкурентоспроможності країн (GCI) за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) складається зі 113 змінних, поєднаних у 12 контрольних показників якості інститутів, інфраструктури, макроекономічної стабільності, здоров'я та початкової освіти, вищої освіти та професійної підготовки, ефективності ринку товарів та послуг, ефективності ринку праці, розвитку фінансового ринку, рівня технологічного розвитку, розміру внутрішнього ринку, конкурентоспроможності компаній та інноваційного потенціалу. Останній виданий у 2019 р. звіт ВЕФ містить рейтинг зі 141 країни. GCI WEF «оцінює спроможність країн забезпечити високий рівень процвітання власних громадян» [23]. Це, водночас, вказує на те, наскільки ефективно країна використовує надбані ресурси.

За допомогою Індексу GFP оцінюється стан військово-економічної потужності в країнах. Даний показник визначається на основі аналізу більше 50 показників, і він ураховує, окрім військової складової, ще й географічно-стратегічні показники місцевості, володіння стратегічними ресурсами, видатки бюджету на оборону, розвиток необхідної інфраструктури тощо [24].

Дані таблиці 2 вказують на те, що відповідність позицій рейтингів країн за рівнем військової потужності та рівнями економічного розвитку і глобальної конкурентоспроможності є скоріше виключенням, а ніж правилом.

Така відносна відповідність властива лише США, які посідають найвищі позиції у трьох рейтингах з п'яти. Співпадіння позицій США у рейтингах військової сили і світової цифрової конкурентоспроможності дає підстави припустити, що цифрові технології забезпечують найвищий розвиток військової потужності країни у світі.

Висока військова потужність РФ (2 позиція) досягнута попри значно більш низькі позиції цієї країни у рейтингах економічного розвитку і глобальної конкурентоспроможності. Ще більший розрив позицій у вказаних рейтингах властивий Китаю (3 позиція військової потужності) та Індії (4 позиція). Також слід відзначити, що лише у Індії позиція в рейтингу загальної глобальної конкурентоспроможності (IMD) вища ніж у рейтингу цифрової конкурентоспроможності. Для таких країн як Японія, Німеччина, Велика Британія і Франція розрив позицій у всіх рейтингах відносно менший.

Якщо аналізувати країни за типом економічної системи, то п'ятірка країн з великою вій-

ськовою потужністю – це дві економічно розвинені економіки (США, Японія), дві країни з перехідною економікою (РФ, Китай) та країна, що розвивається (Індія). При цьому військовий потенціал США лідирує з великим відривом від усіх інших країн світу. Розвиток обороноздатності країни визначається її виробничою базою, зокрема індустріальним потенціалом, який у свою чергу спирається на інноваційно-технологічний і науково-дослідницький розвиток. І звичайно ж, досягнення четвертої промислової революції, зокрема штучний інтелект («розумні технології») застосовуються при розробці нових видів озброєнь. Генеральна Асамблея ООН на Конференції з роззброєння 4 грудня 2017 р. прийняла Резолюцію «Заборона розробки та виробництва нових видів зброї масового знищення та нових систем такої зброї» [26]. Попри діяльність Конференції ООН з роззброєння світове виробництво зброї спирається на застосування продукції новітніх технологій задля виготовлення нових усе більш ефективних видів зброї та відповідних збройних систем.

Значним стимулом розвитку ВПК і виробництва зброї у світі є міжнародна торгівля. Найбільшими експортерами зброї є США і РФ. За даними доповіді Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (СІПPI) про стан світової торгівлі озброєннями за період 2017–2021 роки частки на світовому ринку основних озброєнь США, РФ, Франція становили відповідно 39 %, 19 % і 11 %. Четверту позицію у світовому обсягу продажів зброї посідає Китай, п'яту – Німеччина. Порівняно з попереднім періодом 2012-2016 рр. обсяг світової торгівлі озброєння скоротився на 4,6 %, експортні частки РФ (-26 %), Німеччини (-19 %) і Китаю (-31 %) скоротились, зросли частки США (+14 %) і Франції (+59 %).

Водночас змінилися тенденції у географічній структурі імпорту озброєнь – спостерігається зниження імпорту озброєнь до Південної Америки, зростання військового імпорту до Європи (+19 %), Східної Азії (+20 %) та Океанії (+59 %).

Зберігаються високі рівні військового імпорту до Близького Сходу та Африки. Найбільшим регіоном для імпорту основних озброєнь були Азія та Океанія з 43 % часткою у 2017–2021 роках загальносвітового обсягу, а шість країн регіону (Австралія, Індія, Китай, Пакистан, Південна Корея та Японія) увійшли до першої десятки найбільших світових імпортерів. Частка Європи у світовому обсягу імпорту основних озброєнь становила 13 %, найбільші імпортери озброєнь – Великобританія, Норвегія та Нідерланди. Обсяг

Таблиця 2

**Рейтинги країн-лідерів за ВВП на одну особу*,
Індексом глобальної конкурентоспроможності
(IMD WCI* загальним і цифровим, GCI WEF**) та Індексом військової сили GFP***.**

Позиція	за ВВП на одну особу в долл. США за ПКС (185 країн)	за Індексом глобальної конкурентоспроможності IMD (64 країни)		за Індексом військової сили (142 країни)	за Індексом глобальної конкурентоспроможності WEF (141 країна)
		Загальний	Цифровий		
1	Люксембург	Швейцарія	США	США	Сінгапур
2	Сінгапур	Швеція	ОАР Гонконг	РФ	США
3	Ірландія	Данія	Швеція	Китай	Гонконг
4	Катар	Нідерланди	Данія	Індія	Нідерланди
5	Швейцарія	Сінгапур	Сінгапур	Японія	Швейцарія
6	Бермуди, ВБ	Норвегія	Швейцарія	Півд. Корея	Японія
7	О.Кайман, ВБ	ОАР Гонконг	Нідерланди	Франція	Німеччина
8	ОАЕ	Тайвань, Кит.	Тайвань, Кит.	Вел. Британія	Швеція
9	Макао, Китай	ОАЕ	Норвегія	Пакистан	Велика Британія
10	Норвегія	США	ОАЕ	Бразилія	Данія
11	США	Фінляндія	Фінляндія	Італія	Фінляндія
12	Бруней	Люксембург	Півд. Корея	Єгипет	Тайвань
13	Гонконг, Кит.	Ірландія	Канада	Туреччина	Півд. Корея
14	Сан-Марино	Канада	В. Британія	Іран	Канада
15	Данія	Німеччина	Китай	Індонезія	Франція
16	Нідерланди	Китай	Австрія	Німеччина	Австралія
18	Ісландія	Вел. Британія	Німеччина	Ізраїль	Люксембург
22	Німеччина	Австралія	Люксембург	Україна	Бельгія
28	Франція	Таїланд	Японія	В'єтнам	Китай
29	Вел. Британія	Франція	Катар	Таїланд	Катар
31	С. Аравія	Японія	Іспанія	Алжир	Естонія
38	Японія	Латвія	Таїланд	Румунія	Мальта
41	Литва	Італія	Польща	Чехія	Латвія
42	Естонія	Угорщина	РФ	Сінгапур	Словакія
43	Іспанія	Індія	Кіпр	Мексика	РФ
45	Польща	РФ	Угорщина	Венесуела	Бахрейн
46	Угорщина	Греція	Індія	Бангладеш	Кувейт
47	Португалія	Польща	Словакія	Малайзія	Угорщина
54	Хорватія	Україна	Україна	Чилі	Уругвай
59	РФ	Хорватія	Колумбія	Австрія	Греція
68	Аргентина	-	Еквадор	Індія	
80	Китай	-	Ємен	Ямайка	
85	Екватор. Гвінея	-	Литва	Україна	
101	Україна		Камбоджа	Гондурас	
133	Індія		Панама	Венесуела	

*Дані приведені за 2021 **Дані приведені за 2019 р. ***Дані приведені у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі [22; 23; 24; 25]

постачання основних озброєнь до України в 2017–2021 роках був дуже обмеженим [27].

Постачання зброї і сучасній світовій економіці є «важливим елементом» зовнішньої політики країн-світових лідерів, а зростання військового імпорту відбувається під впливом загострення економічних і політичних протиріч між країнами. Такі тенденції у торгівлі та у міжнародних відносинах сприяють нарощуванню озброєнь. А інформаційні технології – їх просуванню на світовий ринок та зростанню торгівлі зброєю.

Висновки. Розвиток ВПК країн світу обумовлюється сполученням певних передумов, серед яких співвідношення площі території, чисельності і демографічної структури населення, наявність природних ресурсів і ступінь розвинутоності виробничої бази. Важливу роль відіграє економічний устрій з базовими економічними відносинами (ліберально-ринковими, державно контрольованими ринковими тощо) у господарській діяльності, соціально-економічний розвиток та зовнішньополітичний курс країни.

Сучасні протиріччя країн обумовлені високим ступенем напруження через обмеженість наявних ресурсів та їх нерівномірний поділ між країнами, а також загострення боротьби за високорічкові частки світового ринку. Конфліктне середовище створюють найбільш могутні за економічним розвитком та за багатством природних

ресурсів країни США та РФ. Вони є лідерами за обсягом виробництва і торгівлі зброєю, отже найбільше уваги приділяють розвитку ВПК.

Найважливішим фактором нарощення військової потужності є високий попит на основні види озброєння, обумовлений загостренням міжнародних конфліктів у Західній Азії, Східній Азії та Океанії та у Східній Європі. В сучасних умовах розгортання четвертої промислової революції важливим фактором розвитку ВПК є науково-технічний потенціал держави, який дозволяє проводити модернізацію ВПК, створювати усе більш технологічно вдосконалене та ефективно озброєння, експорт якого приносить надприбутки не лише державам, а й великим приватним компаніям.

За таких умов ВПК стає динамічною галуззю економіки, стейкхолдери якої, зацікавлені у нарощуванні виробництва і реалізації озброєнь, що в свою чергу підвищує ризик вирішення гострих конфліктів силовим засобом із застосуванням сучасних видів і систем зброї з тяжкими та не виправними втратами. Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо із розширенням методологічної бази через застосування постнекласичного людиномірного підходу до вирішення глобальної проблеми миру і демілітаризації, зокрема встановлення місця і ролі ВПК в сучасній економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петер И., Кланк В., Энгельгард К. и др. Военное производство в экономике империализма / Пер. с нем. Москва : Политиздат, 1988.
2. Lisa M. Grobar, Richard C. Porter. Benoit Revisited: Defense Spending and Economic Growth in LDCs. June 1, 1989. URL: <https://www.jstor.org/stable/17395> (дата звернення 05.04.2022).
3. Volker R. Berghahn. Militarism: The History of an International Debate, 1861–1979. Cambridge : Cambridge University Press, 1984. P. 7. URL: https://sherlock.whitman.edu/primo-explore/fulldisplay/CP71104925610001451/WHITC_NEW (дата звернення: 05.04.2022).
4. Jackson Susan T. The national security exception, the global political economy and militarization. The marketing of war in the age of neo-militarism. Routledge, 2013. P. 226–247. URL: <https://cutt.ly/5KdXekm> (дата звернення: 05.04.2022).
5. Бучин М.А., Гасяк М.С. Особливості та тенденції мілітаризації/демільтаризації сучасного світу в контексті агресивної зовнішньої політики Росії. *Вісник Дніпровського університету. Серія філософія, соціологія, політологія*. 2015. № 5. С. 37–45.
6. Сучасний стан і перспективи розвитку й трансформації Північноатлантичного альянсу : аналіт. доп. / В. Кравченко, В. Орлик, М. Замікула, В. Ярмоленко, О. Давимука ; за заг. ред. М. Паламарчука та О. Александрова. – Наук. електрон. вид. Київ : НІСД, 2021. С. 35. (дата звернення: 03.05.2022).
7. Is military power still the key to international security? NATO Review. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2002/12/01/is-military-power-still-the-key-to-international-security/index.html> (дата звернення: 03.05.2022).
8. Фарамазян Р. А. Трансформация военной экономики: XX – начало XXI века. Москва : Наука, 2006. 343 с. URL: https://www.elibrary.ru/ip_restricted.asp?rpage=https%3A%2F%2Fwww%2Eelibrary%2Eru%2Fitem%2Easp%3Fid%3D19789848 (дата звернення: 03.05.2022).
9. Tian, Nan, Fleurant, Aude, Kuimova, Alexandra, Wezeman, Pieter D., Wezeman, Siemon T. (24 April 2022). "Trends in World Military Expenditure, 2021" (PDF). Stockholm International Peace Research Institute. URL: <https://www.sipri.org/> (дата звернення: 24.04.2022).

10. The World Bank: data. GDP growth (annual %). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.МКТР.KD.ZG?end=2020&start=2011> (дата звернення 24.04.2022).
11. International Monetary Fund. World Economic Outlook (April 2022). URL: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/WEO_WORLD (дата звернення: 24.04.2022).
12. Max Roser, Esteban Ortiz-Ospina, Hannah Ritchie and Edouard Mathieu (2013) "Military Spending". Published online at OurWorldInData.org. URL: <https://ourworldindata.org/military-spending> [Online Resource] (дата звернення: 24.04.2022).
13. Trading economics: United States Full Year GDP growth: statistics. URL: <https://tradingeconomics.com/united-states/full-year-gdp-growth> (дата звернення: 28.04.2022).
14. Bureau of Economic Analysis, U.S. Department of Commerce. Gross Domestic Product, Fourth Quarter and Year 2021 (Second Estimate). URL: <https://www.bea.gov/news/2022/gross-domestic-product-fourth-quarter-and-year-2021-second-estimate> (дата звернення: 28.04.2022).
15. Data Commons Place Explorer. Russia: statistics. URL: https://datacommons.org/place/country/RUS?utm_medium=explore&mpop=amount&port=EconomicActivity&cpv=activitySource%2CGrossDomesticProduction&hl=en (дата звернення: 24.04.2022).
16. Trading economics: Russia Full Year GDP growth: statistics. URL: <https://tradingeconomics.com/russia/gdp-growth-annual> (дата звернення: 24.04.2022).
17. Andrew Rettman. Russian army in oil-funded spending spree before Ukraine: article. URL: <https://euobserver.com/ukraine/154788> (дата звернення: 24.04.2022).
18. Список країн світу. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83 (дата звернення: 25.05.2022).
19. GDP (current US\$) World Bank national accounts data and OECD National Accounts data files. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.МКТР.CD?view=chart> (дата звернення: 25.05.2022).
20. GDP, PPP (current international \$) World Bank national accounts data and OECD National Accounts data files. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.МКТР.PP.CD?view=chart> (дата звернення: 25.05.2022).
21. The IMD World competitiveness Rankings. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/> (дата звернення: 25.05.2022).
22. The IMD World Digital Competitiveness Ranking. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/rankings/digital> (дата звернення 25.05.2022).
23. The Global Competitiveness Report 2019. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 25.05.2022).
24. 2022 Military Strength Ranking GlobalFirepower. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (дата звернення: 24.04.2022).
25. The World Bank: GDP per capita (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (дата звернення: 25.05.2022).
26. Resolution adopted by the General Assembly December 4, 2017. 72/23. Prohibition of the development and production of new types of weapons of mass destruction and new systems of such weapons: report of the Conference on Disarmament. General Assembly United Nations Organization. December 11, 2017 (дата звернення: 25.05.2022).
27. Global arms trade falls slightly, but imports to Europe, East Asia and Oceania rise. Stockholm international peace research institute 14 March 2022. URL: <https://sipri.org/media/press-release/2022/global-arms-trade-falls-slightly-imports-europe-east-asia-and-oceania-rise> (дата звернення: 25.05.2022).

REFERENCES:

1. Peter I., Klank V., Engelgard K. & others (1988) *Voennoe proizvodstvo v ekonomike imperializma* [Military production in the economy of imperialism] / Per. s nem. Moscow: Politizdat.
2. Lisa M. Grobar, Richard C. Porter (1989) *Benoit Revisited: Defense Spending and Economic Growth in LDCs*. Available at: <https://www.jstor.org/stable/17395> (accessed 5 April 2022).
3. Volker R. Berghahn (1984) *Militarism: The History of an International Debate, 1861–1979*. Cambridge: Cambridge University Press, P. 7. Available at: https://sherlock.whitman.edu/primo-explore/fulldisplay/CP71104925610001451/WHITC_NEW (accessed 5 April 2022).
4. Jackson Susan T. (2013) *The national security exception, the global political economy and militarization. The marketing of war in the age of neo-militarism*. Routledge, pp. 226–247. Available at: <https://cutt.ly/5KdXekm> (accessed 5 April 2022).

5. Buchyn M., Hasiak M. (2015) Peculiarities and trends of militarization/demilitarization of modern world in the context of Russia's aggressive foreign policy. *Herald of Dnipropetrovsk university. Series Philosophy, Sociology, Political sciences: Collected Works*, no. 5(27), pp. 37–45.

6. Suchacnyj stan i perspektyvy rozvytku i transformacii Pivnichnoatlantynchnogo aliansu: analit. dop. (2021) [Current state and prospects of development and transformation of the North Atlantic Alliance: analyst. ext.] / V. Kravchenko, V. Orlyk, M. Zamikula, V. Yarmolenko, O. Davymuk; for the head ed. M. Palamarchuk and O. Alexandrov. *Naukove elektr. vyd.* Kyiv: NISD, p. 35 (accessed 3 May 2022).

7. Is military power still the key to international security? *NATO Review*. Available at: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2002/12/01/is-military-power-still-the-key-to-international-security/index.html> (accessed 3 May 2022).

8. Faramazyan R.A. (2006) *Transformatsiia voennoi ekonomiki: (Transformation of the military economy) XX – nachalo XXI veka*. Moscow: Nauka, 343 p. Available at: https://www.elibrary.ru/ip_restricted.asp?rpage=https%3A%2F%2Fwww%2Eelibrary%2Eru%2Fitem%2Easp%3Fid%3D19789848 (accessed 3 May 2022).

9. Tian, Nan, Fleurant, Aude, Kuimova, Alexandra, Wezeman, Pieter D., Wezeman, Siemon T. "Trends in World Military Expenditure, 2021" (PDF). Stockholm International Peace Research Institute. Available at: <https://www.sipri.org/> (accessed 24 April 2022).

10. The World Bank: data. GDP growth (annual %). Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2020&start=2011> (accessed 24 April 2022).

11. International Monetary Fund. *World Economic Outlook (April 2022)*. Available at: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/WEO_WORLD (accessed 24 April 2022).

12. Max Roser, Esteban Ortiz-Ospina, Hannah Ritchie and Edouard Mathieu (2013) – "Military Spending". Published online at *OurWorldInData.org*. Retrieved from: <https://ourworldindata.org/military-spending> [Online Resource] (accessed 24 April 2022).

13. Trading economics: United States Full Year GDP growth: statistics. Available at: <https://tradingeconomics.com/united-states/full-year-gdp-growth> (accessed 28 April 2022).

14. Bureau of Economic Analysis, U.S. Department of Commerce. *Gross Domestic Product, Fourth Quarter and Year 2021 (Second Estimate)*. Available at: <https://www.bea.gov/news/2022/gross-domestic-product-fourth-quarter-and-year-2021-second-estimate> (accessed 28 April 2022).

15. Data Commons Place Explorer. Russia: statistics. Available at: https://datacommons.org/place/country/RUS?utm_medium=explore&mprop=amount&popt=EconomicActivity&cpv=activitySource%2CGrossDomesticProduction&hl=en (accessed 24 April 2022).

16. Trading economics: Russia Full Year GDP growth: statistics. Available at: <https://tradingeconomics.com/russia/gdp-growth-annual> (accessed 24 April 2022).

17. Andrew Rettman. Russian army in oil-funded spending spree before Ukraine: article. Available at: <https://euobserver.com/ukraine/154788> (accessed 24 April 2022).

18. Spysok krain svitu. Material z Vikipedii – vilnoi enzyklopedii. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83 (accessed 30 May 2022).

19. GDP (current US\$) World Bank national accounts data and OECD National Accounts data files. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart> (accessed 30 May 2022).

20. GDP, PPP (current international \$) World Bank national accounts data and OECD National Accounts data files. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?view=chart> (accessed 30 May 2022).

21. The IMD World competitiveness Rankings Available at: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/> (accessed 30 May 2022).

22. The IMD World Digital Competitiveness Ranking Available at: <https://worldcompetitiveness.imd.org/rankings/digital> (accessed 30 May 2022).

23. The Global Competitiveness Report 2019. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed 30 May 2022).

24. 2022 Military Strength Ranking GlobalFirepower Available at: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (accessed 24 April 2022).

25. The World Bank: GDP per capita (current US\$). Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (accessed 30 May 2022).

26. Resolution adopted by the General Assembly December 4, 2017. 72/23. Prohibition of the development and production of new types of weapons of mass destruction and new systems of such weapons: report of the Conference on Disarmament. General Assembly United Nations Organization. December 11, 2017 (accessed 30 May 2022).

27. Global arms trade falls slightly, but imports to Europe, East Asia and Oceania rise. Stockholm international peace research institute 14 March 2022. Available at: <https://sipri.org/media/press-release/2022/global-arms-trade-falls-slightly-imports-europe-east-asia-and-oceania-rise> (accessed 30 May 2022).